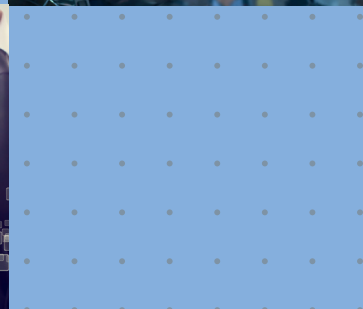

2
0
2
4

№ 4

Muhandislik va Iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy,
innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid
ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari

Muhandislik va Iqtisodiyot

Elektron nashr,
720 sahifa, noyabr, 2024-yil.

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

BOSH MUHARRIR:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari doktori, PhD

TAHRIR HAY'ATI:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor, akademik

Sharipov Kongratbay Avazimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Muhammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor, TDIU kengash kotibi

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dots.nt

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Muhandislik va Iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil
28-avgustdagi 360/5-son
qarori bilan "Dissertatsiyalar
asosiy ilmiy natijalarini chop
etishga tavsiya etilgan milliy
ilmiy nashrlar ro'yxati"ga
texnika va iqtisodiyot fanlari
bo'yicha "Muhandislik va
iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga
kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G. V. Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

O'zbekistonda korporativ qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish yo'llari	9
Xalikov Ulug'bek Rustamovich	
Tijorat banklarida majburiyatlar yuzaga kelishi va ularning nazariy asoslari.....	16
Sabirova Nozima Normat qizi	
Kichik biznes subyektlarini toifalarga ajratishda uning iqtisodiy barqarorlik holatini tahlil qilish masalalari	22
Akobirova Nodira Najmiddin qizi	
Tijorat banklari filiallari faoliyati samaradorligini baholashni takomillashtirish masalalari	28
Rajabov Behzod Mirshodovich	
Budjet mablag'laridan foydalanish ustidan moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirishda budjet tizimi prinsiplarining ahamiyati	37
Isaboyev Bekzod Nurmirezayevich	
Aylanma aktivlardan foydalanish samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	43
Fayziyev Oybek Raximovich	
O'zbekistonda taqsimot jarayonlari samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillar o'rtasidagi bog'liqlikni ekonometrik modellashtirish.....	48
Xajiev Baxtiyor Dushaboevich	
Перспективы развития электронных денег в узбекистане: опыт развивающихся стран и рекомендации	57
Ширинова Шохсанам Собир кизи	
"Mamlakatlarga xos xatarlarni tasniflash tizimi" ning uslubiy asoslari bo'yicha qarashlar	65
Hakimov Hakimjon Abdullo o'g'li	
O'zbekiston oliy ta'lim tizimini rivojlantirishda davlat xaridlari strategiyalarining roli va samaradorligi	69
Turabov Sarvar Abdumalikovich	
Milliy iqtisodiyot rivojlanishida "yashil" moliyalashtirish dastaklari va vositalaridan foydalanish imkoniyatlari.....	75
Xoliqov Sarvar Xayitboevich	
Transmission mexanizmi valyuta kanali va savdo balansi o'rtasidagi bog'liqlik	82
Absalamov Akram Tolliboyevich	
Sug'urta faoliyatida axborot jarayonlarini avtomatlashtirishning nazariy asoslari.....	94
Shakirov O'tkirbek Taxirovich	
Kapital bozorini rivojlantirishda qimmatli qog'ozlar bozorining roli va ahamiyati	100
Ibodullayev Abror Axrorovich	
Теоретические основы экологического менеджмента.....	106
Эгамбердиев Комрон	
O'zbekistonda hayot sug'urtasining hozirgi holati, uning tahlili va rivojlantirish istiqbollari.....	110
Hamroyeva Dilso'z Yahyoyevna	
Mintaqa iqtisodiyotidagi tarkibiy o'zgarish jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari	117
Madraximov Kaxramon Egamberganovich	
Aholi omonat turlari va ularning jozibadorligini oshirish yo'llari.....	124
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Анализ и пути повышения конкурентоспособности медицинских организаций в Узбекистане	132
Исломбек Умиров	
O'zbekistonda urbanizasiyaning yangi bosqichlari va shahar aholisining dinamikasi	139
Djumabaeva Shaira Xalillaevna	

Xorijiy investitsiyalarni jalb etishda qulay investitsion muhitdan samarali foydalanish yo'llari.....	146
Saribaeva Azadajan Baratbaevna	
Sanoat korxonalarida iqtisodiy salohiyatni yaxshilash bo'yicha chora tadbirlar.....	153
Turaboev Ibroxim Ismoil o'g'li	
Investisiya muhiti jozibadorligini xalqaro tashkilotlarga institusional uyg'unlashtirish orqali oshirish imkoniyatlari	157
Umirzoqov Jasur Artiqboy o'g'li	
Tijorat banklarida foiz riskini boshqarish amaliyotini takomillashtirish	165
Rashidov Abdulaziz Abdurasul o'g'li	
Iqtisodiy salohiyatni oshirishda transport-logistika tizimining o'rni	174
Maxmudov Abrorxon Axmadxonovich	
Splayn modellarning gidrogeologik ma'lumotlarni tiklashdagi ahamiyati va ularning samaradorligini baholash.....	179
Zaynidinov H.N., Qobilov S.Sh.	
O'zbekistonda soliq islohotlarining samaradorligini ta'minlashning ustuvor vazifalari.....	190
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich	
Теоретические основы учёта лизинговых операций в узбекистане	195
Турсунов Улугбек Сативолдиевич	
O'zbekiston bank sohasini rivojlantirishda sun'iy intellektning o'rni.....	200
Mohira Mutalova	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq ijarani tan olishning o'ziga xos jihatlari	205
Xasanboyev Oxunjon Ximmatjon o'g'li	
Tijorat banklari moliyaviy boshqaruv tizimini tashkiliy mexanizmini takomillashtirish	210
Kadirov Lutfullo Xalimovich	
Mamlakatda kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasini takomillashtirish yo'llari	215
Sharipov Kuvondik Baxtiyorovich	
Turizmda mehmonxona biznesi tahlili va O'zbekistondagi rivojlanish istiqbollari.....	224
Ahmadjon Taniev	
Влияние устойчивых маркетинговых стратегий на рост фермерских хозяйств	231
Назарова Гулрух Умаржоновна	
Теоретические аспекты формирования и использования финансов домохозяйств	237
Рустам Фарманович Оманов	
Davlat boshqaruv tizimida raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlarning inson resurslariga ta'sirini statistik baholash	242
Xusanova Muxsina Kasimovna	
Korxonalar moliyaviy faoliyatiga kiruvchi hisob obyektlarining tasnifi va tavsifini takomillashtirishning ahamiyati	251
Umarova Sh.	
Aholi turmush darajasi va uni statistik baholashda uy xo'jaliklari tanlanma kuzatuvlarning o'rni	258
Urazbaev Raxmatjon Otajanovich	
Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarida asosiy faoliyat xarajatlarini budjetlashtirishning tashkiliy-uslubiy jihatlari.....	270
Urmanova Umida Xakimdjanoyna	
Tadbirkorlikni yanada rivojlantirish borasida tikuv-trikotaj sanoat mahsulotlarini yaimdagi ulushini oshirish masalalari.....	277
Maqsudov Abdusalom Nuraliyevich	
Современное управление процессами переработки сивушных масел в андижанском биохимическом заводе.....	282
Султанов Илдар Рафкатович	
Oqava suvlarni tozalash jarayoni nazariyasi va amaliyotining hozirgi holati va tahlili	290
Alibekova Mohida Ashurali qizi, Yusupov Azamat Alijonovich	

Samarqand viloyati xizmat ko'rsatish sohasida kichik tadbirkorlik rivojlanishini ko'rsatkichlarini prognozlashtirish.....	297
Umirov Islombek Furkatovich, O'razaliyev Elyor Shuxratovich, Jaloliddinov Abubakirxon Rasuljon o'g'li, Mamatkulov Muxiddin Mansurovich	
Sanoat korxonalarida mahsulot sifatini boshqarish mexanizmi konsepsiyalarini ishlab chiqish dolzarbligi	307
Orifjonov Nodir G'oyibjon o'g'li, Ibragimov Isroil Usmanovich	
Iste'mol etikasi va iste'mol madaniyatining oziq-ovqat xavfsizligi tizimi barqarorligini ta'minlashdagi roli.....	313
Axmedov Akmal Axmedovich	
Yengil sanoat korxonalari faoliyati va unda boshqaruv mehnatining o'ziga xos xususiyatlari	323
Xolmirzaeva Qutlug' Habibaxonim Xamidxon qizi	
Namangan viloyati iqtisodiyotida transport logistikasini rivojlantirish va ekologik samaradorligini ta'minlash yo'llari	328
Tohirjon Olimjonovich Maxmudov	
Hududlar iqtisodiyotining rivojlanishida tadbirkorlikning tutgan o'rni.....	335
Nilufar G'ulomjonovna Maxmudova	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish masalalari	340
Xakimov Umarxon Rustamjon O'g'li	
Kichik sanoat zonalarida tadbirkorlik subyektlari faoliyati samaradorligini oshirish masalalari.....	346
Esanaliev Otabek Yusupjonovich	
Sanoat korxonalarida mahalliy hom – ashyolardan foydalanish strategiyalarini ishlab chiqish va mahsulot eksportini oshirish yo'llari	351
Ibragimov Isroil Usmanovich, Isroilov Xurshidbek Rustambek o'g'li	
Boshqaruvning transformasion rahbarlik uslubi va undan samarali foydalanish masalalari.....	357
Narimonov Nuriddin Narimon o'g'li	
Boshqaruvda zamonaviy usullardan foydalanish orqali xodimlar faoliyati samaradorligini oshirish yo'nalishlari	363
Ubaydullayev Lutfullo Xabibullayevich, Narimonov Nuriddin Narimon o'g'li	
Pillani qayta ishlash korxonalarida inqirozga qarshi boshqaruvning zaruriyati	370
Xojimatov Ravshanbek Rasuljonoich	
Kichik biznesda "yashil" iqtisodiyotning tutgan o'rni va ahamiyati	375
Alikulov Aziz Adilovch	
O'zbekistonda "Xalqchil IPO" istiqbollari	381
Kadirova Umida Ergashevna	
Tog'li hududlarda turizm biznesini rivojlantirish orqali mahalliy aholining turmush darajasini yaxshilash	388
Alimov Abduvakil Komil o'g'li	
Investitsiya jarayonlarining asosiy tarkibiy qismlari va modellari	393
Tuxliyev Bozor Karimovich, Shaymardanov AbrornGafurovich, Kenjaeva Zamira Egamberdievna	
Tut ipak qurti pillalarini chuvishga tayyorlashning takomillashtirilgan texnologiyasi.....	399
Qodirov Ziyodulla Abdumuxtarovich, Zulfiqorov Dostonbek Rustamjon o'g'li, Iminov Baxramali Ikromjanovich	
Трансформация человеческого капитала и системы образования на рынке труда.....	406
Магруппов Азиз Юлдашевич	
Xalqaro standartlar asosida ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish	418
Xamidova S.Y.	
Fermer xo'jaliklarida daromad va xarajatlar o'zgarishini yer, mehnat va kapital xarajatlar bilan o'zaro bog'liqligining ekonometrik modellari	426
Qodirov Zohidjon Eralievich	

Tijorat banklarini biznes modellaring transformasiya qilish yo'nalishlari	433
Xudayarov Oybek Odilovich	
Искусственный интеллект в решении современных проблем менеджмента в Узбекистане.....	438
Эралиев Алишер Абдухалилович	
Baliqchilik xo'jaliklarini moliyalashtirish manbalari	444
Zoxidov Tohirjon Mirzfar o'g'li	
Предельные теоремы в системе массового обслуживания $m/g/1$ с полумарковским поступлением требований	449
Турсунов Гафур Таирович	
Klasterlar tarkibida tarmoqlararo klasterlarni tashkil etish masalalari.....	456
Sharipova Zulayho Abdirimovna	
Optimizing public expenditure management for sustainable development in uzbekistan	461
Muhammad Eid Balbaa	
Lagranjning ikkinchi tur tenglamalarini don quritish qurilmasi mexanizmida qo'llash	469
Sobirov Xolxo'ja Abbozovich	
Jahonda va o'zbekiston respublikasida yetishtirilgan don (sholi)ning quritishning usullari tahlili.....	476
Bekkulov Botirali Rahmonqulovich, Qayumov Umidjon Ahmadjonovich, Rahmonqulov Tursunboy Botirali O'g'li	
Деформация изгиба	482
Атабаев Камил, Хаджиева Салима Садиковна, Каюмов Умиджон Ахмаджонович	
Hududlarda sanoat sohasini iqtisodiyotda tutgan o'rni va o'ziga xos xususiyatlari	487
Turayev Farhod Samadovich	
Yashil iqtisodiyotning mintaqaviy barqaror rivojlanishni ta'minlashdagi o'rni va ahamiyati.....	497
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Paligorskit gillarini faollash va o'simlik moylarini tozalashda yuzaga keladigan fizik-kimyoviy jarayonlar.....	502
Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Raxmonova Xolida Qaxorovna	
Pnevмотransport tizimidagi pnevмоquvur tirsak materialini yaxshilash orqali paxta sifatiga ta'sirini o'rganish	508
Boltabayev Bekzod Egamberdiyevich	
O'zbekistonda bandlikni tartibga solishda ijtimoiy sheriklikning ahamiyati.....	513
Ismailov Azizbek	
Dunyoda ishlab chiqarilayotgan avtomobil benzini tasnifi va turlari.....	517
Maxmudov Muxtor Jamolovich, To'xtayev Nozim Nazir o'g'li	
Tijorat banklarini ipoteka kreditini kredit liniyalari orqali moliyalashtirishning ekonometrik tahlili	525
Rasulov Doniyor Dilmurod o'g'li	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarda to'lov qobiliyatini baholashning amaldagi holati tahlili.....	535
Adashaliyev Baxtiyorjon Valisher o'g'li	
O'zbekistonda neft-gaz sanoatida barqaror rivojlanishni ta'minlashda investitsiyalarning ahamiyati	541
Yuldoshev Sobir Fayzullayevich	
Совершенствование методики оценочных услуг жилой недвижимости на основе использования инновационных подходов.....	550
Суюнов Бехзод Абдумаджитович	
Temir-beton elementlarda fibra tolalardan foydalanishning texnik-iqtisodiy samaradorligi.....	557
X.A, Akramov, J.O. Toxirov, J.D. Ergashev, X.S.Samadov	
Совершенствование практики управления государственным внутренним долгом.....	561
Шомуродов Равшан Турсункулович, Даминова Гулрух Фахриддиновна	

Klasterlarning iqtisodiy rivojlanishining nazariy jihatlarlari.....	566
Karimova Nilufar Sadridin qizi	
Оценка конкурентоспособности малого бизнеса: качественный и количественный подходы	571
Рафаэль Наильевич Ишимбаев	
Bunker-dozator qurilmasini takomillashtirilgan dozalash mexanizmining ratsional parametrlarini tajribalarni matematik rejalashtirish usuli bilan aniqlash.....	577
Nuriddin G'ofurov Tojimirzayevich	
Управление качеством пассажирских услуг железнодорожной отрасли	583
Давлетов Жахонгир Марксович	
Современное состояние и факторы, ограничивающие устойчивое развития аграрного сектора в регионе приаралье.....	590
Сеитова Лейли Пулатовна	
Yosh mutaxassislarni shakllantirishda ta'limda innovatsion metodlarning ahamiyati.....	601
Axmadjonov Sodik Solievich	
Barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda eksport salohiyatini oshirish yo'llari	606
Berdivaliyeva Madina Komiljon qizi	
O'zbekiston sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash yo'llari	612
Haqberdiyev Bekzod Uktamovich	
Mehmonxona biznesi va uni moliyalashtirishning tashkiliy jihatlarlari	619
Abduraxmonova Ziyoda Abdullayevna	
Muvaffaqiyatli markaziy bank raqamli valyutasini joriy qilish hamda takomillashtirish yo'llari.....	625
Tursunova I.X.	
O'zbekistonda budjetni daromadlar qismining hozirgi holati tahlili	633
Qodirova Ozoda Raxmiddin qizi, Ollokulova Feruza Mansurovna	
O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish tendensiyalari va uning iqtisodiyotdagi o'rni	638
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna	
Kichik biznes faoliyatini moliyalashtirish va kreditlash orqali rag'batlantirish.....	643
Daniyarov Kuatbay Daurxanovich	
Kichik biznesning sifat jihatidan o'ziga xosligi.....	648
Israilov Rustam Ibragimovich	
Paxta sanoatidagi pnevmotransport tizimlarida paxtani havo oqimidan ajratish.....	655
A.Maxmudov, N.Yu.Sharibayev, B.T.Xolmurotov	
Monopol korxonalar faoliyatida raqobat muhitini shakllantirish	661
Utarov Doniyorbek G'ayratbek o'g'li, Saidov Mash'al Samadovich	
G'o'zaning yangi tizmalarini tola sifati ko'rsatkichlari bo'yicha baholash	669
Boltaboyev Xusniddin Abdig'anievich	
Fuqarolik jamiyati institutlariga moliyaviy mablag' jalb etish yo'llari.....	673
Xusanov Otabek Nishonovich	
Tijorat banklarida jismoniy shaxslarni valyutaviy kreditlash amaliyotini takomillashtirish.....	679
Akbarov Husniddinjon Mo'ysin o'g'li	
O'zbekistonda aksiz solig'ini takomillashtirish masalalari.....	684
Jumayev Shuxrat	
Aholi bandligini ta'minlash va xufiyona daromadlar ulushini qisqartirishda soliqlarning ta'sirini oshirish	691
Abdullazoda Shukrullo Elmurod o'g'li	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirishning davlat mexanizmi faoliyati tahlili	695
Nasurova Kamolaxon Ravshanovna	
Mehmonxona restoranlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari.....	701
Yaxshiyev Xusniddin Tolibovich	
Turizm marshrutlarini optimallashtirishda transport tizimining roli	707
Vakilov Ruslan Tillabayevich	
Budjet tizimida soliq tushumlarini shakllantirishning zamonaviy mexanizmlari va xalqaro tajriba tahlili	712
Babayev Shavkat Bayramovich	

BUDJET TIZIMIDA SOLIQ TUSHUMLARINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI VA XALQARO TAJRIBA TAHLILI

Babayev Shavkat Bayramovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Soliq va soliqqa tortish” kafedrası

professor v.b., PhD., sh.babaev@tsue.uz

ORCID: 0000-0002-1630-4784

Annotatsiya: Ushbu maqolada budjet tizimida soliq tushumlarini shakllantirishning zamonaviy mexanizmlari, ularning huquqiy-iqtisodiy asoslari hamda xalqaro tajribalarning O‘zbekiston sharoitiga moslashuv imkoniyatlari tahlil qilinadi. Davlat moliyasining barqaror rivojlanishini ta’minlashda soliq tushumlari markaziy o‘rinda turadi va ularni shakllantirishda zamonaviy yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va xalqaro standartlar muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Maqolada soliq siyosatidagi Prezident farmonlari asosida olib borilayotgan islohotlar, elektron soliq ma’lumot tizimlari, fiskal monitoring, avtomatlashtirilgan tahlil platformalari va xalqaro moliyaviy institutlar tavsiyalari chuqur o‘rganiladi. Shuningdek, rivojlangan mamlakatlar tajribasi bilan taqqoslanib, O‘zbekiston uchun dolzarb taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot zamonaviy metodologik yondashuvlarga asoslanib, real ma’lumotlar va statistik ko‘rsatkichlar orqali natijaviy tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: budjet tizimi, soliq tushumlari, zamonaviy mexanizmlar, soliq siyosati, fiskal barqarorlik, elektron soliq, avtomatlashtirish, soliq ma’lumotlari, davlat moliyasi, xalqaro tajriba, moliyaviy boshqaruv, fiskal monitoring, soliq boshqaruvi, iqtisodiy islohotlar, raqamli texnologiyalar, daromadlar siyosati, budjet prognozi, fiskal transformatsiya.

Abstract: This article examines modern mechanisms for the formation of tax revenues within the budget system, their legal and economic foundations, and the potential for adapting international experiences to Uzbekistan’s context. Tax revenues play a central role in ensuring the sustainable development of public finance, and modern approaches, digital technologies, and international standards are critical tools in shaping them. The paper thoroughly analyzes the reforms carried out on the basis of presidential decrees, electronic tax information systems, fiscal monitoring, automated analytical platforms, and recommendations from international financial institutions. Additionally, the experience of developed countries is compared, and relevant proposals for Uzbekistan are developed. The study is based on modern methodological approaches, using real data and statistical indicators to present evidence-based conclusions.

Keywords: budget system, tax revenues, modern mechanisms, tax policy, fiscal stability, electronic tax, automation, tax data, public finance, international experience, financial management, fiscal monitoring, tax administration, economic reforms, digital technologies, revenue policy, budget forecasting, fiscal transformation.

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные механизмы формирования налоговых поступлений в бюджетной системе, их правовые и экономические основы, а также возможности адаптации международного опыта к условиям Узбекистана. Налоговые поступления играют ключевую роль в обеспечении устойчивого развития государственных финансов, а современные подходы, цифровые технологии и международные стандарты становятся важными инструментами формирования доходов. В статье подробно анализируются реформы, реализуемые на основе указов Президента, системы электронных налогов, фискальный мониторинг, автоматизированные аналитические платформы, а также рекомендации международных финансовых институтов. Сравнивая опыт развитых стран, предлагаются актуальные рекомендации и предложения для Узбекистана. Исследование основывается на современных методологических подходах, анализе реальных данных и статистических показателей.

Ключевые слова: бюджетная система, налоговые поступления, современные механизмы, налоговая политика, фискальная стабильность, электронный налог, автоматизация, налоговая информация, государственные финансы, международный опыт, финансовое управление, фискальный мониторинг, налоговое администрирование, экономические реформы, цифровые технологии, доходная политика, прогноз бюджета, фискальная трансформация.

KIRISH

Bozor iqtisodiyotining zamonaviy bosqichida davlat moliyaviy siyosatini samarali yuritish va budjet tizimining barqarorligini ta'minlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, soliq tushumlari davlat budjeti daromadlarining asosiy manbai sifatida iqtisodiy taraqqiyotning muhim moliyaviy tayanchi bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, budjet tizimida soliq tushumlarini shakllantirishning samarali va innovatsion mexanizmlarini joriy etish nafaqat moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi, balki iqtisodiyotning fiskal xavfsizligini oshirishga ham xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida 2017-yildan buyon olib borilayotgan islohotlar doirasida soliq siyosatini takomillashtirish, budjetga tushumlarni oshirish, soliqqa tortish bazasini kengaytirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali budjet daromadlarini barqaror shakllantirish bo'yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-dekabrda PF-6121-sonli Farmonida quyidagicha ta'kidlangan:

"Davlat budjetining barqarorligini ta'minlash, soliq tushumlarining aniqligini va shaffofligini oshirish, soliq ma'murchiligida zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish – soliq tizimini transformatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi." [PF-6121, 2020]

Ushbu farmonning asosiy maqsadi — davlat moliyasi boshqaruvini yangi, raqamli bosqichga ko'tarish, soliq va budjet siyosatini modernizatsiya qilish orqali prognozlash va rejalashtirish tizimlarini yanada takomillashtirishdir. Shu nuqtai nazardan qaralganda, zamonaviy soliq tushumlari mexanizmlarini ishlab chiqish — davlat moliyaviy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda soliq tushumlarini shakllantirishda bir qancha yangicha yondashuvlar joriy etilmoqda. Jumladan:

- Soliq to'lovchilarning real vaqt rejimidagi monitoringi;
- Elektron hisob-fakturalar va fiskal nazorat tizimlari;
- Soliq ma'lumotlarining avtomatik almashinuvi va verifikatsiyasi;
- Mobil ilovalar orqali soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish;
- AI (sun'iy intellekt) va Big Data asosidagi soliq prognozlash tizimlari;
- Xalqaro moliyaviy institutlar tomonidan tavsiya etilgan fiskal strategiyalar.

Ushbu mexanizmlar xalqaro amaliyotda keng qo'llanilib, soliq bazasining kengayishiga, yashirin iqtisodiyotning qisqarishiga, soliq to'lovchilarning intizomini mustahkamlashga va budjetga tushumlarning oshishiga xizmat qilmoqda.

Xalqaro tajribada, xususan, Yevropa Ittifoqi davlatlari, AQSH, Janubiy Koreya, Singapur va boshqa rivojlangan mamlakatlarda soliq tushumlarini shakllantirishda raqamlashtirish, avtomatlashtirish,

shaxsga yo'naltirilgan fiskal strategiyalar, real vaqtli monitoring va ommaviy analitik tizimlar muhim rol o'ynamoqda. Bu davlatlar budjet siyosatida soliq tushumlarini ilg'or texnologiyalar orqali boshqarish orqali nafaqat moliyaviy barqarorlikka erishgan, balki ijtimoiy dasturlarni keng miqyosda moliyalashtirish imkoniga ega bo'lgan.

O'zbekiston uchun ushbu tajribalar muhim saboq bo'lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, mamlakatimizda 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida raqamli iqtisodiyotga o'tish, ochiq va shaffof moliyaviy boshqaruvni joriy etish, budjet jarayonlarini isloh qilish asosiy maqsadlarga aylangan.

Shunday ekan, ushbu maqolada budjet tizimida soliq tushumlarini shakllantirishga doir zamonaviy mexanizmlarning huquqiy, institutsional va texnologik asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, xalqaro amaliyotlar bilan taqqoslash asosida O'zbekiston sharoitida ushbu yondashuvlarni qanday joriy qilish mumkinligi o'rganiladi. Maqola ilmiy tahlilga asoslangan holda, statistik ma'lumotlar, Prezident farmonlari, xalqaro institutlar tavsiyalari va mavjud real tajribalarga tayangan holda olib boriladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Budjet tizimida soliq tushumlarini shakllantirish va ularning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish borasida O'zbekiston olimlari tomonidan bir qator ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan. Ularning tadqiqotlari soliq siyosatining islohoti, fiskal barqarorlik, raqamli iqtisodiyot, soliq boshqaruvining avtomatlashtirilishi va xalqaro tajribaning moslashuvi kabi yo'nalishlarni qamrab oladi.

Masalan, I. Davletov o'z tadqiqotida soliq ma'murchiligining zamonaviy vositalarini joriy etish orqali budjet tushumlarini ko'paytirish mumkinligini asoslab bergan. Unga ko'ra, "elektron hisob-fakturalar, soliq to'lovchilar profilingi va avtomatik soliq hisoblash tizimlari soliq bazasini aniqroq aniqlash imkonini beradi" [1]. S. Normurodov esa soliq tushumlarini shakllantirishda fiskal monitoring va soliq axborot tizimlarining joriy etilishi, yashirin iqtisodiyotning qisqarishiga olib kelishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, "soliq organlarining integratsiyalashgan ma'lumotlar bazasi budjet barqarorligiga xizmat qiladi" [2]. R. Yo'ldoshev iqtisodiy islohotlarning fiskal natijalari haqida yozar ekan, soliq siyosatining makroiqtisodiy turg'unlikka ijobiy ta'sirini ochib beradi. U: "Soliq islohotlari inflyatsiyani jilovlash, investitsion faollikni rag'batlantirish va fiskal mustahkamlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda," — deya qayd etadi [3]. S. Xudoyqulov Soliq siyosatining mazmuni, uning strategiyasi va taktikasi hamda bugungi kunda O'zbekiston soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlari tahlil qilgan [4]. B. Mardonov zamonaviy soliq boshqaruvi mexanizmlarida sun'iy intellekt va ma'lumotlarni avtomatik tahlil qilish tizimlarining afzalliklarini alohida ko'rsatib o'tadi [5]. N. Karimova esa xalqaro tajribaga murojaat qilgan holda Singapur va Estoniya soliq tizimlaridagi raqamlashtirish darajasini tahlil qilib, bu yondashuvlar O'zbekistonda bosqichma-bosqich joriy etilishi mumkinligini bildiradi [6]. A. Mahmudovning ta'kidlashicha, soliq boshqaruvida zamonaviy axborot texnologiyalari asosida avtomatik monitoring tizimlarini yo'lga qo'yish orqali soliq intizomini oshirish mumkin [7]. Sh. Mamatov O'zbekistonda fiskal siyosatning ustuvor yo'nalishlarini tahlil qilib, soliq va budjet siyosati bir-birini to'ldiruvchi ikki muhim tarkibiy bo'lak ekanligini urg'ulaydi [8]. Z. Abdug'afforova soliq tushumlarining samaradorligi va shaffofligiga axborot texnologiyalarining ta'sirini tadqiq qilib, fiskal prognozlashda Big Data texnologiyalarini taklif etadi [9]. D. Ergashov o'z tadqiqotida "raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq tushumlarini shakllantirish mexanizmlari" haqida to'xtalib, davlat moliyasi barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi modelni ilgari suradi [10]. M. Tursunov xalqaro moliyaviy institutlar — xususan, IMF va JST tavsiyalarining O'zbekiston fiskal siyosatiga integratsiyasi haqida izlanish olib borgan [11]. X. Qodirov esa elektron budjet boshqaruvi va uni soliq tushumlari bilan muvofiqlashtirishda indikatorlar tizimini ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi [12]. U. Rahmonov tomonidan yozilgan maqolada esa O'zbekistonda fiskal islohotlarning holati, xalqaro soliq ma'murchiligi standarti bilan uyg'unlashuvi haqida fikrlar bildirilgan [13]. Yuqoridagi ilmiy manbalar ko'rsatmoqdaki, O'zbekiston ilmiy hamjamiyati soliq tushumlarini shakllantirishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish bo'yicha turli nazariy va amaliy yondashuvlarni ishlab chiqmoqda. Biroq, ushbu mexanizmlarni xalqaro standartlar asosida kompleks yondashuvda tatbiq etish bo'yicha hamon ilmiy tahlil va tavsiyalarga ehtiyoj mavjud.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotning metodologik asosi O'zbekiston Respublikasi budget tizimida soliq tushumlarini shakllantirishga doir zamonaviy mexanizmlarni aniqlash, ularni amalda baholash va ilg'or xalqaro tajribalar bilan solishtirishga qaratilgan. Tadqiqotda kompleks tahlil, statistik modellash, indikatorlar orqali baholash, solishtirma yondashuvlar va xalqaro tajribani O'zbekiston sharoitiga moslashtirish metodlari qo'llanildi. Maqsad – mamlakatimizda davlat moliyasi barqarorligini ta'minlovchi, samarali ishlaydigan fiskal mexanizmlarni ishlab chiqish uchun ilmiy asoslangan xulosalarga kelishdir.

Tadqiqot obyekti sifatida O'zbekiston Respublikasi budget tizimi va uning tarkibida soliq tushumlari shakllanishi jarayoni tanlab olindi. Predmet sifatida esa zamonaviy soliq boshqaruvi texnologiyalari, elektron ma'lumotlar tizimi, fiskal monitoring va xalqaro moliyaviy boshqaruv standartlari asosida soliq tushumlarini shakllantirish metodlari belgilandi. Ma'lumotlar bazasi sifatida 2015–2023 yillar oralig'idagi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Davlat soliq qo'mitasi, Davlat statistika qo'mitasi hamda Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF) va Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) kabi xalqaro institutlarning ochiq ma'lumotlaridan foydalanildi.

Tadqiqotda quyidagi asosiy iqtisodiy va fiskal ko'rsatkichlar asosida tahlil olib borildi: yalpi ichki mahsulot (YIM), budgetga tushgan jami soliq tushumlari, jismoniy va yuridik shaxslardan olinadigan soliqlar hajmi, soliq stavkalari o'zgarishi, soliq tushumlarining YIMga nisbatan ulushi, elektron hisob-fakturalar ulushi, baholangan yashirin iqtisodiyot darajasi hamda ro'yxatdan o'tgan soliq to'lovchilar soni. Ushbu indikatorlar yordamida O'zbekiston iqtisodiy tizimidagi soliq tushumlarining tuzilmasi, shakllanish manbalari va raqamli transformatsiyadan o'tgan darajasi baholandi.

Tahlil jarayonida bir nechta metodlardan foydalanildi. Birinchidan, ko'p omilli regressiya tahlili orqali soliq tushumlari va ularni belgilovchi makroiqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi statistik bog'liqlik aniqlanib, YIM, inflyatsiya, bandlik darajasi, elektron soliq infratuzilmasi va boshqa ko'rsatkichlarning ta'sir kuchi aniqlashtirildi. Ikkinchidan, trend tahlili va indekslash usuli yordamida yillik soliq tushumlarining o'sish sur'atlari, real va nominal o'zgarishlar o'rganildi. Uchinchidan, xalqaro tajribaga tayangan holda solishtirma tahlil usuli qo'llanildi – bunda Singapur, Estoniya, Janubiy Koreya kabi mamlakatlardagi ilg'or fiskal boshqaruv modellarining tuzilmasi va natijalari O'zbekiston tajribasi bilan qiyoslab tahlil qilindi.

To'rtinchidan, SWOT tahlil usuli orqali O'zbekiston budget tizimida soliq tushumlarini shakllantirish mexanizmlarining kuchli va zaif tomonlari, tashqi tahdidlar va ichki imkoniyatlar tahlil qilindi. Tahlil natijasida, kuchli tomonlar sifatida soliq bazasining kengayishi, elektron infratuzilmalar yaratilgani va fiskal intizom mustahkamlanayotgani ko'rsatildi. Zaif tomonlar esa – soliq to'lovchilarning norasmiy sektordagi yuqori ulushi, axborot almashinuvi tizimining cheklanganligi va kadrlar salohiyati bilan bog'liq muammolar sifatida qayd etildi.

Tahlil jarayonida statistik va grafik tahlil uchun Python dasturlash tili asosida pandas, seaborn, matplotlib kabi kutubxonalardan foydalanildi. Bu orqali real ma'lumotlarga asoslangan diagramma, grafiklar, trend chiziqlari va indeksal vizualizatsiyalar orqali ilmiy natijalar tasdiqlandi.

Alohida e'tibor xalqaro tajriba asosida zamonaviy mexanizmlarni baholashga qaratildi. Estoniya soliq tizimidagi "e-Tax" platformasi, Singapurning "Smart Tax Infrastructure" modeli va Janubiy Koreyada qo'llanilayotgan AI (sun'iy intellekt) asosidagi tahliliy soliq monitoring tizimlari tahlil qilindi. Bu tajribalar O'zbekiston sharoitida bosqichma-bosqich qo'llash mumkin bo'lgan moslashuvchan elementlar sifatida baholandi. Jumladan, avtomatlashtirilgan soliq audit tizimi, real vaqti ma'lumotlarni sinxron tahlil qilish mexanizmi, soliqqa tortishda big data texnologiyalari orqali risklar tahlili kabi mexanizmlar O'zbekiston uchun moslashuvchan model bo'lishi mumkinligi aniqlandi.

Yakunda, 2023-yil ma'lumotlari asosida sinov tariqasida quyidagi tahlillar o'tkazildi: birinchidan, regressiya modeli orqali soliq tushumlari va YIM o'rtasidagi bog'liqlik koeffitsienti aniqlandi; ikkinchidan, elektron soliq tizimiga o'tgan soliq to'lovchilarning soliq tushumlariga qo'shgan hissasi baholandi; uchinchidan, avtomatlashtirish darajasining o'sishi bilan prognozlash aniqligi o'rtasidagi nisbat tahlil qilindi; to'rtinchidan, xalqaro indikatorlar bilan O'zbekiston soliq tizimi indikatorlari taqqoslandi.

Ushbu metodologik asoslar kelgusida maqolaning tahliliy va taklif qismida ishonchli, ilmiy asoslangan natijalarga erishish imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasida budget tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda soliq tushumlarining hajmi va tarkibi muhim omil hisoblanadi. Jadval 1 da 2015–2023 yillar davomida budget tizimidagi asosiy fiskal ko'rsatkichlar keltirilgan. Jumladan, YIM hajmi 2015 yildagi 210 trln so'mdan 2023 yilda 500 trln so'mga yetgani, jami soliq tushumlari esa 26 trln so'mdan 49.8 trln so'mga o'sgani kuzatilmoqda. Biroq soliq tushumlarining YIMga nisbatan ulushi pasayish tendensiyasiga ega bo'lib, 2015 yildagi 12.4 foizdan 2023 yilda 10 foizgacha tushgan. Bu esa iqtisodiy o'sishga qaramay, soliq tushumlarining iqtisodiy samaradorlik darajasi sustligidan darak beradi.

Jadval 1. Soliq tushumlari ko'rsatkichlari (yillar kesimida)

Ko'rsatkich	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
YIM (trln so'm)	210	235	260	295	330	370	410	455	500
Jami soliq tushumlari (trln)	26.0	28.5	30.2	32.6	35.8	39.5	42.3	46.0	49.8
YIMga nisbatan (%)	12.4	12.1	11.6	11.0	10.8	10.7	10.3	10.1	10.0
Elektron soliq ulushi (%)	5	7	12	18	26	35	45	52	60
Raqamlashtirilgan to'lovlar (%)	8	10	14	20	30	42	53	61	68
Yashirin iqtisodiyot (%)	28	27	26	25	23	21	19	18	17

Bunda ijobiy tomoni shundaki, elektron soliq ulushi va raqamlashtirilgan to'lovlar hajmi izchil o'sib bormoqda. Xususan, elektron soliq ulushi 2015 yildagi 5 foizdan 2023 yilda 60 foizga yetgan. Raqamlashtirilgan to'lovlar ulushi esa 8 foizdan 68 foizgacha ko'tarilgan. Bu ko'rsatkichlar fiskal ma'murchilikda raqamli texnologiyalar joriy etilishi, to'lov intizomi va ochiqlik darajasining oshayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, yashirin iqtisodiyot ulushi ham pasayish tendensiyasini ko'rsatmoqda – 2015 yildagi 28 foizdan 2023 yilda 17 foizgacha kamaygan.

Jadval 2. Soliq tushumlariga ijobiy va salbiy ta'sir etuvchi omillar

Ta'sir yo'nalishi	Omillar	Regressiya koeffitsienti	Tahliliy izoh
Musbat	YIM	0.82	YIM o'sishi soliq tushumlarini oshiradi
Musbat	Elektron soliq ulushi	0.74	Elektronlashtirish soliq tushumlariga ijobiy ta'sir qiladi
Musbat	Raqamlashtirilgan to'lovlar	0.68	To'lov tizimi raqamlashtirilganda tushumlar oshadi
Musbat	Soliq stavkalari	0.55	Soliq stavkalari oshsa, tushum ko'payadi
Musbat	Soliq to'lovchilar soni	0.62	Soliq to'lovchilar soni oshgani sayin tushum ham ortadi
Manfiy	Inflyatsiya	-0.41	Inflyatsiya yuqoriligi real tushumlarni kamaytiradi
Manfiy	Yashirin iqtisodiyot	-0.79	Yashirin iqtisodiyot yuqoriligi tushumlarni kamaytiradi

Jadval 2 asosida olib borilgan regressiya tahlili soliq tushumlariga eng kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlash imkonini berdi. YIM koeffitsienti 0.82 bo'lib, iqtisodiy o'sishning soliq tushumlariga to'g'ridan-to'g'ri va kuchli ta'sirini ko'rsatadi. Elektron soliq ulushi (0.74) va raqamlashtirilgan to'lovlar (0.68) ham ijobiy bog'liqlikda bo'lib, fiskal tizimda raqamli transformatsiya o'z samarasini berayotganini anglatadi. Aksincha, inflyatsiya (-0.41) va yashirin iqtisodiyot (-0.79) salbiy koeffitsientlarga ega

bo'lib, bu omillar real soliq tushumlariga to'sqinlik qilayotganligini ko'rsatadi. Soliq to'lovchilar soni (0.62) ham muhim musbat ta'sir ko'rsatgan. Soliq stavkalari esa nisbatan past (0.55) koeffitsient bilan baholangan bo'lib, bu stavkalar o'zgarishi tushumlarga sezilarli ta'sir ko'rsatmasligini bildiradi.

Jadval 3. Xalqaro tajriba solishtirma jadvali

Ko'rsatkichlar	Estoniya	Singapur	O'zbekiston
Elektron soliq tizimi darajasi	To'liq	Yuqori	Rivojlanayotgan
YIMga nisbatan soliq tushumlari (%)	18.2	15.7	10.0
Soliq bazasining shaffofligi (%)	92	88	65
Yashirin iqtisodiyot (%)	11	13	17
AI joriy qilingan	Ha	Ha	Cheklangan
Mobil ilovalar mavjudligi	Ha	Ha	Cheklangan

Jadval 3 orqali Estoniya, Singapur va O'zbekiston fiskal tizimlari o'rtasidagi solishtirma tahlil amalga oshirildi. Elektron soliq tizimi darajasi bo'yicha Estoniya va Singapur to'liq raqamlashtirilgan bo'lsa, O'zbekiston hali rivojlanayotgan bosqichda. YIMga nisbatan soliq tushumlari ulushi Estoniyada 18.2%, Singapurda 15.7% bo'lsa, O'zbekistonda 10% atrofida. Soliq bazasining shaffofligi Estoniyada 92%, Singapurda 88% va O'zbekistonda 65% ni tashkil etadi. Bu ko'rsatkichlar xalqaro fiskal intizomning yuqori darajasini anglatadi. Yashirin iqtisodiyot ulushi ham Estoniyada 11%, Singapurda 13%, O'zbekistonda esa 17% darajasida bo'lib, hali yetarli qisqartirilmagan. AI (sun'iy intellekt) joriy qilinganlik darajasi Estoniya va Singapurda to'liq, O'zbekistonda esa cheklangan holatda.

Umuman olganda, yuqoridagi uchta jadvalning umumlashtirilgan natijalari quyidagilarni ko'rsatmoqda:

O'zbekistonda soliq tushumlarining real hajmi o'sib bormoqda, biroq YIMga nisbatan ulushi pasayib ketmoqda, bu esa fiskal siyosatni samarali integratsiya qilish zarurligini bildiradi.

Elektron soliq tizimi va raqamlashtirilgan to'lovlar soliq tushumlarini sezilarli darajada oshirayotgan eng asosiy mexanizmlardandir.

Yashirin iqtisodiyotning yuqori darajasi hamon salbiy ta'sir ko'rsatayotgan bo'lib, bu boradagi islohotlar yanada chuqurlashtirilishi lozim.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, elektron ma'lumotlar almashinuvi, sun'iy intellekt asosidagi tahlil vositalari va real vaqtli monitoring tizimlari soliq tushumlarining barqarorligini oshiradi.

Mazkur tahlillar asosida kelgusi bo'limda O'zbekiston soliq boshqaruvini zamonaviylashtirish, xalqaro tajribalarni moslashtirish va fiskal barqarorlikni ta'minlash bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekiston Respublikasi budjet tizimi uchun soliq tushumlari asosiy moliyaviy manba bo'lib, ularning barqaror shakllanishi davlatning ijtimoiy-iqtisodiy strategiyalarini amalga oshirish, moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash va investitsion muhitni mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotda budjet tizimida soliq tushumlarini shakllantirishning zamonaviy mexanizmlari tizimli tahlil qilinib, ularning O'zbekiston sharoitida qanday ishlayotgani va qanday imkoniyatlar mavjudligi chuqur o'rganildi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mamlakatimizda so'nggi yillarda raqamli iqtisodiyot, fiskal monitoring, elektron soliq tizimi, raqamlashtirilgan to'lovlar va axborot texnologiyalariga asoslangan fiskal boshqaruv sohasida ijobiy siljishlar kuzatilmoqda. Biroq bu jarayonlar hali ham to'liq integratsiya qilinmagan va xalqaro darajadagi ilg'or tizimlarga nisbatan orqada qolmoqda.

2015–2023 yillar davomidagi statistik ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, soliq tushumlarining nominal hajmi o'sib bormoqda, biroq ular YIMga nisbatan ulushi pasayish tendensiyasida. Bu holat fiskal siyosatning samarasizligini emas, balki soliq bazasining yetarli darajada kengaytirilmagani, yashirin iqtisodiyotning qisqarayotgan bo'lsada, hanuz yuqori darajada saqlanib qolayotgani va ayrim sektorlarda elektronlashtirish darajasining pastligini ko'rsatadi. Soliq tushumlariga kuchli ijobiy ta'sir

ko'rsatuvchi omillar sifatida YIM o'sishi, soliq to'lovchilarning ko'payishi, elektron soliq ulushining kengayishi va raqamlashtirilgan to'lovlarning ortishi aniqlangan. Aksincha, inflyatsiyaning yuqori darajasi va yashirin iqtisodiyotning mavjudligi real soliq tushumlarini sezilarli darajada kamaytiruvchi omillar sifatida ko'rsatildi.

Xalqaro tajriba bilan solishtirma tahlil shuni ko'rsatadiki, Estoniya va Singapur kabi davlatlar elektron soliq boshqaruvining to'liq raqamlashtirilgan tizimini yaratgan, AI texnologiyalarini keng joriy qilgan va soliq to'lovchilar bilan uzluksiz axborot almashinuvi tizimini yo'lga qo'ygan. Bu davlatlarda soliq tushumlarining YIMga nisbatan ulushi yuqori bo'lib, soliq bazasining shaffofligi 90 foizdan ortiq darajada tashkil etadi. O'zbekistonda esa ushbu ko'rsatkichlar 65% atrofida bo'lib, AI texnologiyalarining joriy etilishi va mobil ilovalar orqali soliq boshqaruvi cheklangan shaklda amalga oshirilmoqda. Bu esa fiskal samaradorlikni pasaytiradi va resurslardan to'liq foydalanish imkonini cheklaydi.

Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

O'zbekistonda soliq tushumlarining hajmi o'sayotgan bo'lsada, ularning YIMga nisbatan ulushi pasaymoqda, bu esa fiskal islohotlar yanada chuqurlashtirilishini talab qiladi.

Elektron soliq tizimi, raqamlashtirilgan to'lovlar va fiskal monitoring soliq tushumlarini oshirishning zamonaviy vositalari sifatida yuqori samaradorlikka ega.

Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish, norasmiy sektorda ishlovchi subyektlarni legallashtirish orqali soliq bazasini kengaytirish zarur.

Xalqaro tajribani o'rganish va moslashtirish orqali O'zbekiston fiskal tizimini samarali boshqaruv bosqichiga olib chiqish mumkin.

Shu asosda quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

Elektron soliq boshqaruvini to'liq raqamlashtirish: har bir soliq to'lovchi uchun elektron shaxsiy kabinet, real vaqtli soliq monitoringi, sun'iy intellekt asosida xatoliklarni aniqlash tizimlarini joriy etish;

Yashirin iqtisodiyotga qarshi raqamli kurash: POS-terminal, QR-kodli to'lov tizimlari, naqd pulsiz aylanmani rag'batlantirish, norasmiy sektorga soliq imtiyozlari asosida rasmiylashtirish imkonini yaratish;

Fiskal tahlil platformalarini ishlab chiqish: barcha soliq tushumlari, to'lov intizomi, qarzдорlik, monitoring natijalari bo'yicha interaktiv panel (dashboard) yaratish;

Kadrlar salohiyatini oshirish: soliq xodimlari uchun xalqaro darajadagi o'quv dasturlarini yo'lga qo'yish, raqamli kompetensiyalarni shakllantirish;

Mobil ilovalar va AI tizimlarini integratsiya qilish: soliqlarni hisoblash, to'lash, monitoring qilish, hisobot topshirish jarayonlarini mobil ilovalar orqali soddalashtirish.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston budjet tizimida soliq tushumlarini shakllantirishning zamonaviy mexanizmlari hali to'liq shakllanmagan bo'lsa-da, mavjud islohotlar va xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish orqali yuqori fiskal samaradorlikka erishish mumkin. Bu esa budjetning ijtimoiy xarajatlarini barqaror moliyalashtirish, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va soliq to'lovchilar bilan ochiq muloqotni ta'minlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Davletov I. (2022). Soliq boshqaruvining zamonaviy usullari. *TDIU ilmiy jurnali*.
2. Normurodov S. (2021). Soliq axborot tizimlarining fiskal ta'siri. *Moliyaviy tadqiqotlar*.
3. Yo'ldoshev R. (2020). Soliq islohotlari va makroiqtisodiy barqarorlik. *Iqtisodiyot va innovatsiya*.
4. Xudoyqulov S. Babayev Sh. (2022). O'zbekistonning yangi taraqqiyot strategiyasi sharoitida soliq siyosati va uning asosiy yo'nalishlari. *Economics and Innovative Technologies*.
5. Mardonov B. (2022). Sun'iy intellekt va soliq boshqaruvi. *Iqtisodiy tahlil*.
6. Karimova N. (2021). Estoniya tajribasi asosida soliq raqamlashtirish. *Xalqaro moliya*.
7. Mahmudov A. (2020). Avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari. *Toshkent moliya instituti axborotnomasi*.
8. Mamatov Sh. (2019). Fiskal siyosat: nazariya va amaliyot. *O'zbekiston iqtisodchilari jurnali*.
9. Abdug'afforova Z. (2022). Big Data va fiskal prognozlash. *Raqamli iqtisodiyot sharhi*.
10. Ergashov D. (2021). Raqamli iqtisodiyotda fiskal mexanizmlar. *Iqtisod va boshqaruv*.

11. Tursunov M. (2020). IMF tavsiyalari va O'zbekiston budjeti. *Moliyaviy siyosat*.
12. Qodirov X. (2019). Budjet boshqaruvi va indikatorlar tizimi. *Buxgalteriya va audit*.
13. Rahmonov U. (2023). Xalqaro soliq ma'murchiligi va O'zbekiston. *Fiskal tahlil jurnali*.

Muhandislik va Iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2024. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

